

Рецензії на польські підручники:

„Wczoraj i dziś”, autor: Grzegorz Wojciechowski, klasa V, Wydawnictwo Nowa Era, nowa edycja 2024-2026;

„Wczoraj i dziś”, autorzy: Bogumiła Olszewska, Wiesława Surdyk-Fertsch, Grzegorz Wojciechowski, klasa VI, Wydawnictwo Nowa Era, nowa edycja 2024-2026;

Хронологічно обидва підручника охоплюють час від доісторичних часів до початку XIX ст. Попри великий проміжок часу матеріал викладений дуже стисло. Обидві книжки мають до 250 сторінок тексту. У той час як українські майже на сто сторінок більші. Але польські підручники більшого формату, що дозволяє краще використовувати площу сторінки і уміщувати більші і у кращому поліграфічному виконанні ілюстрації. В них не такий «забитий» друкарським текстом об'єм сторінки. Аркуш книги дихає повітрям, а тому більш естетично виглядає.

Ці підручники можуть виступати зразком для українських підручників при переході в Україні до інтегрального (спільного національного і всесвітньої історії підходом) підручника. Польські програми і автори змогли органічно вписати польську історію у світову. На сім розділів першої книжки два – присвячені польській історії, п'ять – всесвітній. Що виправдано бо йдеться про ранні часи і перші світові цивілізації, які існували не на території Польщі, а в інших місцях Європи і Азії. Підручник для шостого класу має приблизно порівну місця для національної і всесвітньої історії. Тут автори деякі розділи загальнотеоретичного характеру розповідали на підставі польських прикладів, а деякі польська історія подана на тлі історії світової у розділах про події всесвітньої історії.

Що стосується представлення української історії в польських підручниках, то в п'ятому класі її обмаль. З тих причин що обмаль і самої історії Польщі. Найбільша проблема загальнотеоретичного характеру – це відсутність в них розуміння школярами Польщі трансформації Давньої Русі з центром у Києві у наступну Україну. Власне, Русь радше трактується як Росія. Тому дітям буде незрозуміло чому Південно-Західна Русь у пізніших часах стала називатися Україною, а Північно-Східна Русь – Росією. Існує традиція польської історіографії дивитися на Русь і русинів в статично, а не динамічно. Між тим як русинський етнос на стадії націотворення трансформувався в український під час національно-визвольної боротьби XIX – початку XX ст. Тому одним-двома реченнями про цей перехід від одної якості до модернізованої другої варто було десь подати, хоча б в дужках кількома словами. Або як додатковий матеріал, чи примітку.

Автори непослідовні, тримаючися тогочасних етнонімів і держав. Вони відносно України тримаються міцно за назву Русь, натомість кількоразово

згадують про Росію, якої фактично до 1721 року не було. А була Московія, яка лише так і називалася в польських джерелах і позначалася на мапах. Це саме стосується і росіян, які були в ранньомодерних часах московитами.

З конкретних фактичних зауважень по підручнику п'ятого класу варто вказати на такі. На стор. 172 розповідається про відомий похід Болеслава Хороброго 2018 р. на Київ. І переоповідається легенда про пощерблений князівський меч об браму Золотих київських воріт. Реальні кам'яні Золоті Ворота почали будуватися князем Ярославом Мудрим не раніше, коли він остаточно став київським князем по смерті Святополка Окаянного. Переважна більшість істориків України створення Золотих воріт датує 1019-1037 роком. При чому, що 1037 рік є підсумковим записом Нестора-літописця до «Повісті минулих літ», коли була збудована і Софія київська. Тому варто в підручнику казати про легендарність цієї оповіді. Про її символічність як прославляння сили зброї польського війська, що логічно і виправдано.

Не з'ясовано, чому Болеслав Хоробрий зробив похід на Київ. Школяр може подумати, що Болеслав Хоробрий хотів приєднати Київ до польської держави. А це була лише військова допомога своєму зятю. Святополк Володимирович був одружений на доньці Болеслава Хороброго. Він втратив у боротьбі з Ярославом Володимировичем свій князівський стіл, а тому звернувся до тестя по військову допомогу. Допомога зрештою не призвела до перемоги Святополка, він залишив Київ і незабаром загинув. Отже, сам похід не мав якогось реального політичного, на далеку перспективу, успіху.

На с.211 Грюнвальдська битва оцінена лише як звитязство польсько-литовського війська. Відсутній «руській» чинник – наявність руських військових формувань в лавах війська Великого князівства Литовського. Українські підручники цей факт завжди підкреслюють. Можна парирувати, що авторам йшлося про державні потуги, а не про етноси, які їх населяли, але низка українських князівств Великого князівства Литовського (як приміром Київське удільне князівство) мало автономію в межах литовської держави. Ці князівства були фактично окремими державами.

У підручнику для 6-го класу можна відзначити такі побажання української сторони.

Люблінська унія 1569 р. трактується як однозначний позитив. Для польської нації це було безперечно так, проте для багатонаціональної Речі Посполитої, радше ні. Після 1569 р. почався відхід від «руської» ідентичності політичної еліти, що призвело до національної кризи в середовищі «руського» суспільства. Ця криза завершилася тривалим періодом війн, козаччиною. І будівництвом нового окремого суспільства за межами Речі Посполитої. Отже, не для всіх етносів Речі Посполитої після Любліна стало добре. Цей нюанс не злеб було відзначити кількома словами.

Шляхта – ключове питання цього періоду історії Польщі. Сучасні українські підручникотворці намагаються подати більше позитиву в українські підручники для сприймання учнями добрих сторін Речі Посполитої. Наші нові програми мають запропонувати думку, що ця країна була представництвом фактично не двох, а трьох етносів: поляків, литовців і русинів (білорусів та українців). На жаль така думка зовсім відсутня в польських підручниках. Хоч «руський» чинник значно підсилив Річ Посполиту. Бо ж навіть православної шляхти руської було не менше третини у Речі Посполитої, а саме шляхта була тим політичним народом, яка здійснювала в ній політичну владу, а навіть не король. Власне більшість найбільших магнатів тодішньої Польщі мали українське походження: Острозькі (Костянти Іванович взагалі мабуть найбагатша людина ранньої Речі Посполитої), Корецькі, Збараські, Сангушки, Чорторийські, Ходкевичи, Сопіги (Сапегі) та ін. Більше того, родоводами своїми деякі мали коріння династії Рюриковичів. Варто було б одним реченням про такі речі казати, щоб побороти негативний стереотип серед загалу, що українці – лише селянська нація.

Друга важливий мсомент для нас – представлення Речі Посполитої (на мапах передусім) як суцільної етнічної (читай, лише польської території). Нам би хотілося щоб багатонаціональність Речі Посполитої проходила б по усьому періоду від ХУ – до ХІХ століття. І терени корінного українського етносу позначалися на мапах. Приміром на с.67 зазначаються географічні поняття Підляшшя, Волинь, Поділля, Україна. В цьому контексті Україна – це сучасна Київщина і Брацлавщина, бо йдеться про території тодішніх воєводств. Але ж учень буде плутати ту Україну з теперішньою державою Україна, яка нині включає і Волинь, і Поділля. Якщо б існувало в одне речення пояснення про етнічну територію українці, то б учневі стало зрозумілим, чому тодішня Україна і нинішня Україна різні за суттю поняття.

Щодо конкретних зауважень.

На с.52 сказано, що шляхетський устрій існував на теренах сучасної Литви, Білорусі, України, Латвії, **Росії** (!?). Але ж в тому ж і різниця, що в Росії існувало дворянство, яке виконувало лише служилу функцію при московському самодержці і не мало індивідуальних прав на свою політичну і суспільну діяльність. А отже, ментально шляхта протистояла дворянству. Якщо автори мали на увазі російську Смоленщину, то ж там шляхта з'явилася тільки тоді, коли була під владою Речі Посполитої. А Росія (Московщина) якраз цей устрій знищила. Отже, Росії в цьому переліку країн не мало б бути.

На с.69 перераховуються етноси багатонаціональної Речі Посполитої. Позитивно, що авторами підкреслено, що русини – це сьогоднішні Україна і Білорусь. В переліку згадані білоруси, українці, литовці, євреї, німці, вірмени, татари. Згідно порядку виходить, що білорусів було найбільше, бо вони

перебувають на другому місці. Насправді ж більше було українців, і їх варто перенести на перше місце.

Багато місця польсько-українським взаєминам присвячено в розділі про Хмельниччину. Автори дуже тактовно і толерантно висвітлили причини і наслідки козацько-польських воєн. Присутньо багато цікавих малюнків з української тематики. Взагалі параграф про війни Богдана Хмельницького і польських військ займають цілих чотири сторінки (сс.93-97)

Приміром на с.74 подане зображення православної церкви у Холмі, де хрестився майбутній відновлювач української держави ХХ ст. – Михайло Грушевський. Але з другого боку ця церква належить до пізнішого за хронологію підручника часу – другої половини ХІХ ст. І за архітектурою є не українською, а російською псевдовізантійською церквою (Бо Холмщина була тоді вже під російським пануванням). Тому питання автентичності малюнку та історичного періоду в цьому випадку порушено. З другого боку цікаво б було учневі подати інформацію, що найбільша в політичному сенсі українська людина ХХ ст. народилася в сучасній Польщі. Так само у цьому параграфі репродукується знана картина І.Рєпіна про те як козаки пишуть листа турецькому султану і є портрет Б.Хмельницького з літопису козацького Самійла Величка. Також дуже добре, що проведена трансформаційна лінія від території Війська Запорізького до сучасної України

На с.95 Переяславська угода 1654 р. трактується згідно державної традиції російської історіографії як акт прилучення України до Російської держави. Насправді ж це був лише мілітарний союз, як подібні угоди з Туреччиною (1651 р.), або угоди України з Трансильванією і Молдовою. Б.Хмельницький ніколи не розраховував, що це буде угода на довгі століття. І 1656 року фактично розірвав союз з росіянами.

На с.103 нічого не йдеться про те, що козаки фактично створили свою українську державу, яка не мала повної міжнародної легітимації, але проіснувала в вигляді автономії в межах Росії з 1654 до 1764 року.

Насамкінець, хотілося б відмітити, що завдяки праці змішаної польсько-української підручничкової комісії, на протязі останніх майже 25 років, вдалося значно зблизити оціночні моменти спільної історії, згладити гострі кути у баченні складних подій минулого. Повільно, але впевнено, долаються негативні стереотипи щодо свого минулого українського і польського суспільств.

Ігор Гирич – член Комісії, д.і.н., професор, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.Грушевського НАН України